
Tomaszów Mazowiecki jako osada

Rok 2018 oprócz obchodów 100-lecia odzyskania niepodległości przez Polskę, niesie ze sobą wiele innych rocznic. Jubileusze te mają często regionalny charakter, niknąc nierzadko w świadomości nawet lokalnych społeczności. Warto jednak o historii regionalnej pamiętać, ponieważ to właśnie dzieje małych Ojczyzn stanowią integralne elementy dziejów narodu i państwa polskiego. Wśród tych właśnie rocznic wskazać należy na 230-lecie Tomaszowa Mazowieckiego. To właśnie z 1788 roku pochodzi najstarsza pisemna wzmianka o Tomaszowie, kiedy to ówczesny właściciel dóbr ujezdzkich - Tomasz Ostrowski wybudował piec hutniczy, dając tym samym początek niewielkiej osadzie.

Osada Tomaszów w pierwszych latach istnienia liczyła 8 domów i 49 mieszkańców. Idea oparcia gospodarczego rozwoju Tomaszowa o przemysł wydobywczo-hutniczy okazała się nierealna z powodu słabej jakości i niewielkiej ilości rudy. Z tego też powodu według danych z 1815 roku osada liczyła już tylko 4 domy i 37 mieszkańców. Widząc nierentowność tej gałęzi przemysłu syn Tomasza - Antoni Ostrowski postanowił uruchomić w swych dobrach przemysł włókienniczy. Korzystając z dogodnej koniunktury A. Ostrowski odbył podróż na Śląsk i do Saksonii, aby tam bliżej zapoznać się z wytwórczością włókienniczą, a także zwerbować do osiedlania się w swoich dobrach sukienników. A. Ostrowski postanowił ich ulokować w Tomaszowie i okolicznych wsiach.

Pierwsi zagraniczni osadnicy zaczęli napływać do Tomaszowa w końcu 1822 roku, a najliczniejszą grupę spośród nich stanowili sukiennicy. Przyszłe miasto rozwijające się zarówno pod względem gospodarczym, jak i demograficznym w naturalny sposób stało się domem dla przedstawicieli różnych narodowości. Najliczniejszą grupą zawodową stali się w dawnym Tomaszowie rzemieślnicy związani z włókiennictwem. Według danych z 1823 roku było w osadzie 37 majstrów oraz 75 czeladników sukienniczych. W 1830 roku odnotowano w Tomaszowie obecność 11 fabrykantów, 182 sukienników, 13 postrzygaczy, 8 tkaczy, 3 pasamotników i szmuklerzy, 1 farbiarza i 1 powroźnika. Licznie była reprezentowana wówczas także grupa zawodów budowlanych (14 cieśli, 18 murarzy, 8 stolarzy, 8 szklarzy i 1 dekarz). Wpływ na tak znaczną liczbę rzemieślników tej specjalności miał ożywiony ruch budowlany. Przetwórstwem i obróbką metali zajmowało się 8 kowali, 5 gwoździarzy, 2 blacharzy, 2 ślusarzy, 2 tokarzy, fabrykant żelaza oraz 6 górników zatrudnionych w kopalni rudy żelaznej. Do najbardziej licznych zawodów należeli jednak: krawcy, których było aż 37, piekarzy - 18 i rzeźników - 13. Kupców i kramarzy było w Tomaszowie 23, przekupniów - 5, szynkarzy soli - 6, faktorów - 4 oraz 12 szynkarzy i 1 oberżysta. Tak więc społeczeństwo Tomaszowa było zróżnicowane pod względem zawodowym, jednak przewagę mieli przedstawiciele włókiennictwa.

Rozwój Tomaszowa sprawił, że w 1824 r. uzyskał on status osady handlowo-przemysłowej. Za sprawą Ostrowskiego doszło do przeniesienia z Lubochni poczty, uruchomienia działalności szkoły elementarnej, powstała w Tomaszowie także kawiarnia, cukiernia oraz apteka.

Napływ osadników zagranicznych, głównie wyznania ewangelickiego spowodował, że już w 1823 r. Antoni Ostrowski podjął starania o utworzenie w Tomaszowie parafii ewangelickiej. Zgodę na jej utworzenie uzyskał dopiero w 1829 roku. Kosztem właściciela wybudowany został kościół i piętrowy dom murowany wraz z zabudowaniami gospodarczymi. Nadał również parafii 6 mórg pola i 2 morgi na cmentarz. Powstała parafia ewangelicka obejmowała 85 miejscowości z powiatu brzezińskiego i rawskiego z 1931 wyznawcami, z tego 485 z Tomaszowa. Natomiast w 1825 r. przeniesiono do Tomaszowa drewniany kościół z Tobiasz wraz z parafią. Zatwierdzenie parafii rzymskokatolickiej nastąpiło dopiero w 1828 r. W 1830 r. na wniosek A. Ostrowskiego Tomaszów uzyskał od ówczesnych władz Królestwa Polskiego prawa miejskie.

Na wystawie zaprezentowano wybór dokumentów prezentujących najstarszy okres dziejów Tomaszowa Mazowieckiego. Archiwalia te zaczerpnięte zostały z zespołów: *Akta miasta Tomaszowa Mazowieckiego* oraz *Zbioru Kartograficznego*. Serdecznie zapraszamy do zapoznania się z przedstawionymi niżej dokumentami.

Akta miasta Tomaszowa Mazowieckiego

4774

*Mying
Tropid*

$\frac{a}{113}$

w Smieniu

Wojciechowski

Mikoteuci 7^{go}

Cesarzei Królowi Rosyi Królowi Polskiego etc. etc. etc.

Равна Администрација Пролетер

Wziw w Obec i twardemu z Osobna komu atem widziec nalezij wie-
dome wygnimy, iz przychylaizie ziz do przedstawionij Nam przez Kom-
missya Prigodaw Spraw Wewnętrznych i Policji Proszby Antanigo
Flora Ostrowskiego Senatora Kancelarza Królestwa Polskiego
Dobra Miare w Obwodzie Krawskiem Pawucie Boniminskiem
proszonym wstawila, postanowilismy wygniesi na Miasto Oraz
ogrodzielniczy Pomazian Katorozna prosiw wzeczonego Wlasniela na
gronie Dziadziwym do Dobra wygnij wygninionych wzniesienia
do Wsi Pomazianow nalezijym. —

Utrzymując też samo Naxwisko Zomarszew iła Miasta doda-
iemy mu do Tytułu Marowski iła odwołaniem od Miast in-
nych podobnego Naxwiska, przypuszczamy takowe do Przyw i sam-
bud Miastom Prywatnym w Królestwie Polskiem sturzych, ała
wzrostu fuizem i rozstrzeniemi i Dobrociąiztami. —

Artykul 9.^{ty}

Artykuł 9.^{ty}
Zawinięszy Dziwnie na którego prośbę niniejszy Przewidy
udzieliłszy przyznał nawstać i na Ogólny wytych Miasta Płaz
Zagodny na wystawienie Katedra i Łatki, wmięsu iaku szeregobna Map
za wykazanie, płożony, porostwie Prostaw I. 104. wymozęzy do którego

sygn. 3 – Wypis przywileju Mikołaja I z 6 lipca 1830 r. wynoszącego Tomaszów do rangi miasta

№ listy	Data	Nazwisko Przedsiębiorcy lub Fabrykanta	Zakupił wełny na złoty Funtów	Nawano Bank Polski o wplaceniu summy złp.	Uwagi	№ listy	Data	Nazwisko Przedsiębiorcy lub Fabrykanta	Zakupił wełny na złoty Funtów	Nawano Bank Polski o wplaceniu summy złp.	Uwagi
1.	1830	Wilhelm Kettel	6668.	20758.	Lecnia / zwrota / przyjęcia			W. Brzezniński	66608.	178990.	
2.	16	Józef J. Blachut	2777.	10409.	opracowania w do miast	23	1830	Ben. Kuchel	1550.	4016.	
3.		Wilhelm Blachut	12178.	38035.	komini / baw / od dety / ka.	24	18 Lipca	Wilhelm Kuchel	3614.	9781.	1830 24 do 1830 26
4.	8	Karl Dreyher	3808.	10347.	opracowania / wplacen / ka.	25	"	Wilhelm Kuchel	"	"	każda wplacen / ka.
5.	16	Lewak S. Ka	4330.	6300.	każda wplacen / wplacen / ka.	26	"	August Kuchel	"	"	
6.	19	C. J. Kuchnerman	4288.	11319.	każda wplacen / wplacen / ka.	27	"	Karl Kuchel	2370.	6018.	
7.	"	Karl Müller	2703.	8970.		28	"	Wilhelm Kuchel	"	"	
8.	20	Józef Pfeiffer	9539.	22303.	od 1830 20 do 1830 26 każda	29	18 Lipca	Jan; Ernst Polakowski	837.	1080.	
9.	"	Karl. Hothaus	"	"	opracowania / wplacen / ka.			W. Brzezniński	75919.	199953.	23
10.	"	Karl. Hothaus	"	"							
11.	"	Emmanuel Schick	"	"							
12.	"	Benjamin Bergmann	"	"							
13.	"	Ben. Blachut	"	"							
14.	"	August Otto	2310.	7244.							
15.	"	Phil. Bergmann	2862.	10138.							
16.	"	Jan Kuchel	3149.	7068.	od 1830 16 do 1830 26 każda						
17.	"	August Otto	"	"	od 1830 17 do 1830 26 każda						
18.	"	Jan Kuchel	"	"							
19.	19	Wilhelm Kuchel	2258.	6261.							
20.	20	Ben. Kuchel	3803.	10347.							
21.	13	Altenburger	775.	2043.							
22.	"	Kuchnerman	775.	2043.							
		W. Brzezniński	66608.	178990.							

sygn. 10 – Wykaz zakupionej wełny na targu przez fabrykantów sukna z osady Tomaszów za rok 1829

ad N° 31 do akt woyta gminy
48

Lista Imienna

Fabrykantów, Przedsiębiorców, w Osadzie Toma-
szów Obwodzie Rawnim zamieszkałych wyka-
żująca Stan majątkowy każdego w szczególności.
Sporządzona w dniu 15° maja r. 1820°

sygn. 10 – Lista imienna Fabrykantów, Przedsiębiorców w osadzie Tomaszów wykazująca stan majątkowy z 1830 r.

110

Statystyka

Wsady Fabryczno-Handlowe Tomaszów
położony w Okręgu Ruskim

Województwa Mazowieckiego

Tomie Brzozowskiem

opracowana przez Wójta Gminy Stężyce

dnia 13 Grudnia 1827.

4230
1060
460
770
5420

16
42
59
41
67
53
44
64

460 460
200 200
400
500-500
820 700

300 2749
820 700
2181 2049

460
1600
4230
1240

sygn. 110 – Statystyka Osady Fabryczno - Handlowej Tomaszów z 18 grudnia 1827 r.

Generalna
Dzielnica Władz
Władza Komunalna

N° 36,589 / m. 25

27
w Warszawie dnia 25
M^{ca} Czerwca 1857.

Kommissya Rzeczowa

Przychodów i Skarbu

W^o Antoniego Krabi

Ostronkiego

Dzielnica Osady Tomaszów

W Opowiadaniu na powtórne posiedzenie W^o Antoniego Krabi
Ostronkiego Dzielnica Osady Tomaszów, na dniu 10 Czerwca
r. b. do przedmiotów, Kommissya Rzeczowa Przychodów i Skarbu
za wiadomości W^o Poskiego i walcu w dniu 10 Czerwca
r. b. Kommissya, Władza Komunalna, ażeby wykonać ogólny
projekt do uregulowania, nauczni i warowni
w Browarnie Osady Tomaszów, do roku idącego założyć

W^o Dolecenia Ministra Perzynskiego

Rada Stanu

Referent Minister

Władza Komunalna

Władza Komunalna

Referent Minister

Władza Komunalna

Władza Komunalna

Referent Minister

Władza Komunalna

sygn. 119 – Korespondencja dotycząca propinacji składów i szynków - browar w Tomaszowie, 1825 r.

sygn. 144 – Pismo Komisarza Powiatu Rawskiego wzywające wszystkich obywateli do stawienia się 23 I 1826 r. w Strykowie celem złożenia przysięgi cesarzowi

Wykaz

Wykaz

*Przybyłych Cudzoziemców. na state zamieszkanicy do
Dawy Tomaszowi i Gminicy. Uwaro Obrodozie Pam-
shiny Wawrodoziny. Maronickim. polozonych. Wnartale*

III^{im} 1829 Pruhue

Wykaz

sygn. 172 – Wykaz przybyłych cudzoziemców do osady Tomaszów w 1829 r.

sygn. 684 - Akt poświadczający urodzenie za granicą - 1828 r.

26

proś 5/8
Wielmożny Wójcie Gminy
Uwaga!

Tomasz dnia 5° Sierpnia
1820 r.

Wojciech
Gminianin

Wojciech uchy podałem prośbę do Wójcie
Pana, aby mi ranył udzielił prawo
lenstwa, wyprawdania się z Rady Toma-
nowa, na powrót do Prusji, i którą
to prośbę na rozkaz Wójcie Pana odda-
łem Wójcie Gminy, dla uzyskania
Paszportu za granicę. Głównie jednak do
udzielenia, i takowy tytuł do Kommiss-
arzy Wojskowych Marockiego, udzie-
lonym mi być miał, co też wydał
nowe nie udzielił, a ja tak dalej poda-
łem, i w tak biednym stanie się, te-
raz nagle się znalazłem w ciężkiej prze-
ciwko mi, i kawałka kłosa nie mam. Upraszam
 zatem Wójcie Gminy iść ranno-
żem, aby ranył mić litość na de-
mna i moją rodzinę, i raczono mi
mój Paszport, ^{który dnia 17° Maja} ~~który dnia 17° Maja~~ ^{który dnia 17° Maja} ~~który dnia 17° Maja~~
i. c., na powrót do Prusji, gdzie przynaj-
mniej na moim staro lata i na i moją
rodzinę, nagle się znalazłem u Wójcie
moich, którzy tak dalej i raczono
to dla mnie uchylić. Upraszam

re

sygn. 213 – Akta dotyczące się osób wyjeżdżających za granicę - 1830 r.

15 6

Commissaire O^{du} Reussing.

sygn. 225 – Akta dotyczące się przestrzegania porządku i spokoju, 1827

W. 25 Maj
Wydział Administracyjny

Zastępcę się dotychczas Papieru
Koplowanogoliny 5x10 i 10x15 Interes
sant Twierdzenia ulotowa ni Sery

14
Przeto się na Rozważeniu w Ra-
twu Głównym Miasta Stołeczne-
go Warszawy dnia 25 Maj 1878

Urząd Muncypalny Miasta Stołecznego Warszawy

Stawiać się do Ustaw Regulowych, względem przesiedlenia się
z miasteczka jednego na drugie, wydanych, na przedstawienie Ur-
zędnika Cyrkulu f. wiadomo czyni, że domu
komu o tem, wpiąć się należy iż: *Przedstawiciel*

Oleśnicki
drugostopnie opisanemu, wolno jest przenieść miasteczko
mieszkania swego z tej części Stolicy a w szczegól-
ności z Cyrkulu f. Domu N. 1065. Miasta *Tomaszowa*
do *Warszawy* w Obwodzie

Przebiegi Władztwo *Warszawskie*

Przyznając pozwolenie niniejsze, dowiadujemy, iż stawiać się przed
miejscowym Prezydentem Muncypalności Burmistrzem lub
Wojtą gminy w której chce postawić, a do czego niniejszym
jest upoważniony. Toż samo pozwolenie i okazać przez
tego kogo legitymacyjną, która tak sam, iako i domow-
nicy, są opatrzeni, a to w celu zapisania osób prze-
siedlonych w Księgę ludności miejscowej, stosownie do Dekretu
Królewskiego z dnia 18 Sierpnia 1810 roku i postanowienia
Rzecia Namiestnika Królewskiego z dnia 27 Sierpnia 1818,
pod karą, tem, postanowieniami przepisane.

Za Radce Swemu Prezydenta

Pozwolenie

do wolnego przesiedlenia się

do *Warszawy*

Oleśnicki

Królikowski
Sekretarz Generalny
Stachowski

15

Opisanie Osoby używającej włości
Przesiedleńca się z Miasta Stolecznego Wierzbicy
Cyryl 7.

W. Gomu 1063.

Imię i Nazwisko

Wiek 22 lat

Miejsce urodzenia

Dotychczasowa

Stan

Religia

Spesół do życia

Jacek Olecki

Michał

Wola

Chłopek

Chłopek

Stary

Zgodność mniósł się Cpinu
z wyrażeniem Księgi ludności
Świadcze

Schretny: Generalny

J. Salskowsky

sygn. 558 – Zgoda Urzędu Muncypalnego Miasta Stołecznego Warszawy z 10 V 1828 r. na przesiedlenie się do
Tomaszowa

1866.

W Poznaniu
dnia 6^{go} prosz 1879

Wielmożny 13
do

W. Kom. o Rawa

Wskutek Rządowej
oświadczenia
Kom. W. R. dnia 8. stycznia
r. 6 N. 1879. Wzrost
głowy, dźwięk, prędkość
Rządowej, iapetn. wery. pole
uma tymże alitego w przedmi
cie dotarcia protokółu
Krawca - ma honor prelatu
W. Kom. o Rawa

1. Prawo protokółu wyborn
i. Wzrostowania starczych
Rządowych w oświadc
tomarion now obranych
gdy pojmieci dozi dom
gat się uwzględnienia kul
od obywateli

2. Protokół przyjęcia obywat
Koi starczych bezwzględ
w 1° exemplarach.

3. Zwraca oraz Wzrost
protokół obywateli
pojmieci wybornych.

Wzrost pojmieci obywateli
mijosi W. R. do wybornego
Krawca

—
—

sygn. 717 – Pismo w sprawie wyborów starszych bożniczych w osadzie Tomaszów z 6 X 1829 r.

N° 289 z grudnia 25 r.
1082.

Działo się w Warszawie

DIREKCJA Przemysłu i Kunstów

dnia 20. Mca Grudnia 1825. R.

KOMMISSYA RZĄDOWA Spraw Wewnętrznych i Policyi.

Do

Senatora Kasztelana Antoniego Frabi Ostrowskiego

Na prośbie Senatora Kasztelana Frabi Ostrowskiego z
dnia 8. z m. b. r. o poparcie wniosku przedstawionego Komisji Pa-
rowej Wyznani Religijnych i Oświecenia Publicznego, ażeby w Osa-
dzie fabryczney Tomasza Katorczy byłą Szkola Rzemieślnicza,
Kommissya Rządowa Spraw Wewnętrznych enciadca: iż gdy
zakładanie Szkół tego rodzaju w ten czas nastąpić będzie mogło,
gdy potrzebni do tego nauki i ciele w urządzającej się Szkole poli-
technicznej ukształtowani zostaną, wniosek przeto przoyść może
z dobrego czasu ostrogo wypadła.

Minister Przemysłu
w zastępstwie Ministra Hanu
Kasru

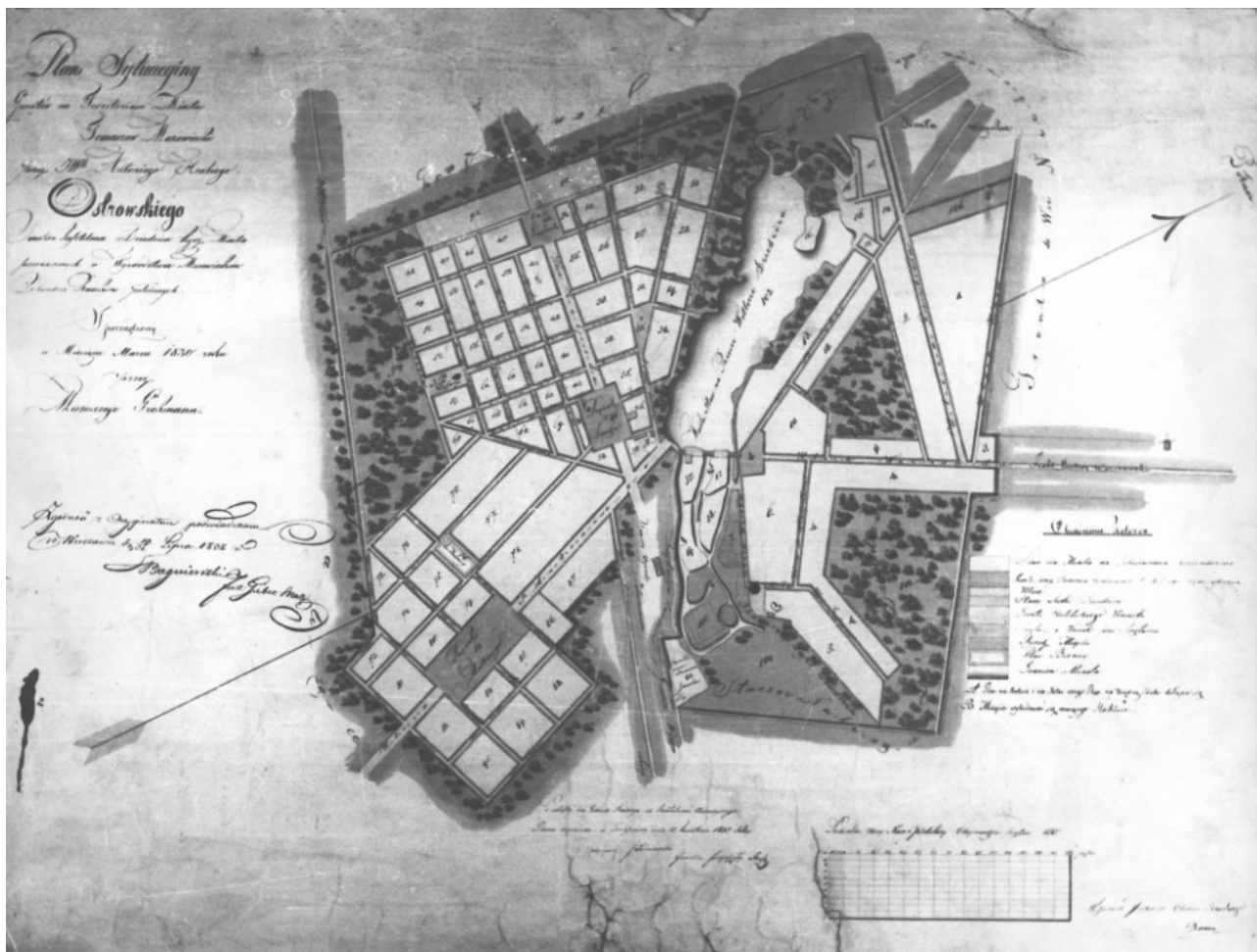
Sekretarz Generalny
Ant. Kierul

sygn. 722 – Pismo Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji z 20 XII 1825 r. w sprawie utworzenia w osadzie
Tomaszów szkoły rzemieślniczej

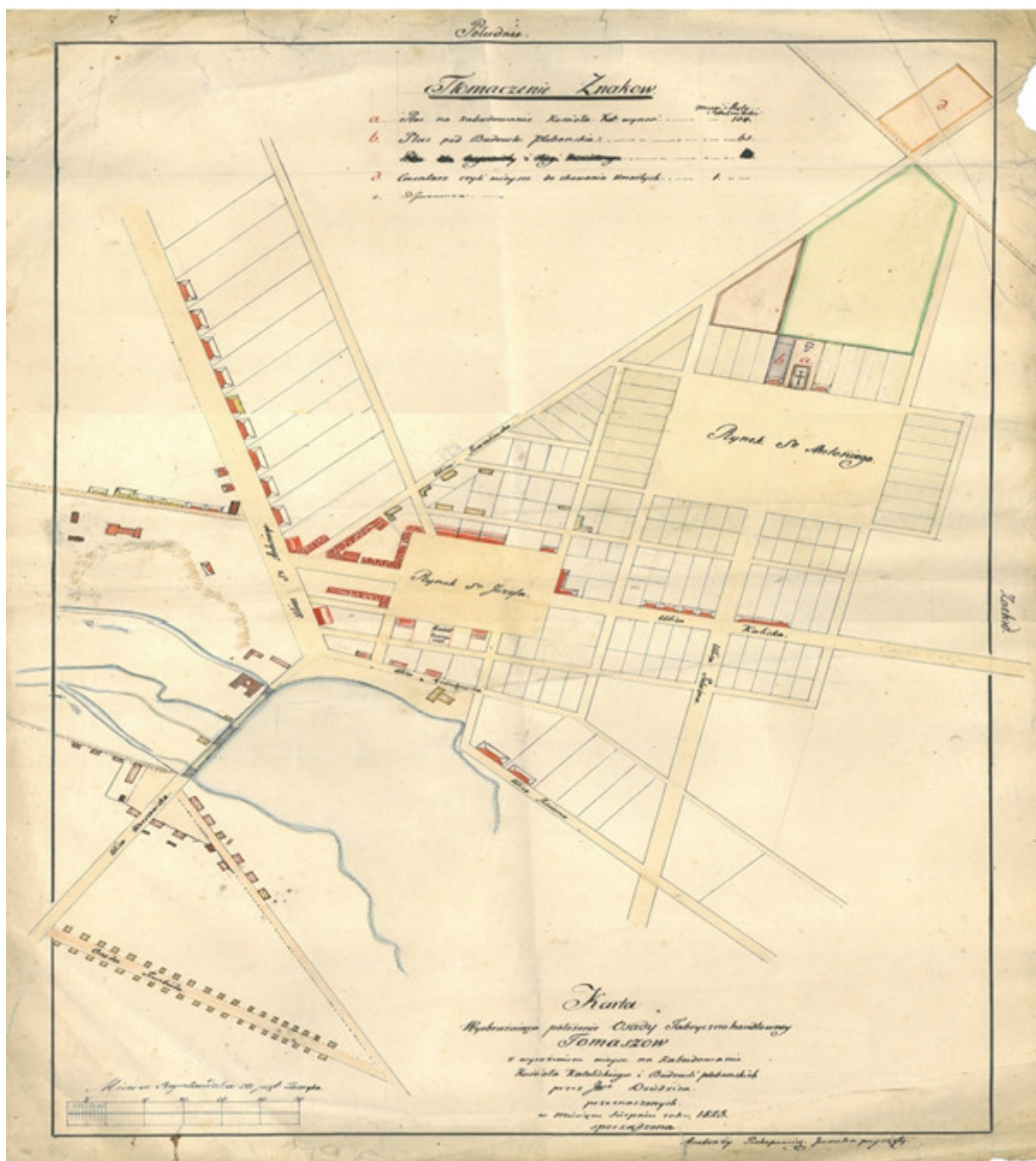
Księstwo Warszawskie Królestwo Polskie Miejscowość Data Lp. kolumny		Księstwo Warszawskie Królestwo Polskie Miejscowość Data Lp. kolumny	
770	770	770	770
380	380	380	380
52	52	52	52
12	12	12	12
300	300	300	300
50	50	50	50
50	50	50	50

sygn. 854 – Przychód pieniędzy do kasy Dozoru Szkolnego w Tomaszowie w roku 1828

Zbiór kartograficzny

sygn. 796 - Plan sytuacyjny gruntów na terytorium miasta Tomaszów Mazowiecki... sporządzony w marcu 1830 r.

sygn. 805 - Mapa Osady Fabryczno-handlowej Tomaszów - 1825 r.